

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav asijských studií

Bakalářská práce

Rodina v raném období Meidži: od statusu k ideologii

Family in the Early Meiji Period: from status to ideology

Štěpánka Lavičková

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doktoru Davidu Labusovi za pomoc a čas, který mi věnoval při výběru tématu a především za trpělivost při vedení mé práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 10. 8. 2022,

Štěpánka Lavičková

Abstrakt:

Cílem bakalářské práce je analyzovat proměnu japonské rodiny v druhé polovině 19.století. První část práce popisuje impakt industrializace a s ní spojených společenských změn na vývoj rodinného života v Japonsku. Přiblížím postoje předních japonských myslitelů, které ovlivňovaly představy o moderní rodině a její roli ve společnosti. Druhá část práce se věnuje sílícímu konzervativnímu postoji ke společnosti a idealizaci úzkého vztahu mezi rodinou a státem. Závěr práce hodnotí vliv státních zájmů na formování japonské rodiny na přelomu století a v dalším období.

Klíčová slova: rodina, Meidži, státní ideologie, rodinná politika, ie seido, kazoku kokka

Abstract:

The goal of this bachelor's thesis is to analyze the change in the Japanese family in the second half of the 19th century. The first part of the thesis focuses on the impact of industrialization and its social changes on the development of family life in Japan. It explains the attitudes of prominent Japanese intellectuals that shaped the images of a modern family and its role in society. The second part of the thesis focuses on a rising conservative attitude towards society and the idealization of a close relationship between the family and the state. In conclusion, the thesis evaluates the influence of state interests in forming the Japanese family at the turn of the century and further.

Key words: family, Meiji, state ideology, family policy, ie seido, kazoku kokka

Obsah:

<u>1. Úvod</u>	6
<u>1. Nová doba – nové hodnoty</u>	8
<u>1.1 Změny nové doby</u>	8
<u>1.1.1. Nové pracovní příležitosti</u>	9
<u>1.2 Vztah urbanizace a sociálních změn</u>	9
<u>1.3 Vliv modernizace na model japonské rodiny</u>	10
<u>1.3.1 Autorita rodiny v období Tokugawa</u>	11
<u>1.3.2 Modernizace a rodina v Evropě</u>	11
<u>1.3.3 Modernizace a rodina v Japonsku</u>	12
<u>1.4 Systém vzdělávání</u>	12
<u>1.4.1 Role škol ve výchově a vzdělávání</u>	13
<u>2. Představy intelektuálů a učených spolků</u>	15
<u>2.1. Přijímání reforem napříč společenskými vrstvami</u>	15
<u>2.2. Pohledy na postavení žen</u>	17
<u>2.2.1 Intelektuální spolky</u>	17
<u>2.3. Politická aktivita žen</u>	20
<u>3. Nástup konzervatismu</u>	22
<u>3.1 Budování národního vědomí</u>	22
<u>3.2 Vzdělání</u>	23
<u>3.3 Obraz a skutečná podoba rodiny pod vlivem návratu k tradici</u>	25
<u>3.4 Rodinný systém</u>	26
<u>4. Rodina a Občanský zákoník</u>	28
<u>4.1 Občanský zákoník</u>	28
<u>4.2 Role rodiny ve státní ideologii</u>	29
<u>4.2.1. Prosazování státní ideologie</u>	30
<u>5. Závěr</u>	31
<u>6. Zdroje</u>	33

1. Úvod

V roce 1854 se Japonsko po více než dvou stoletích izolace otevřelo Západu. Obyvatelé vystaveni vlivu odlišné kultury získali možnost porovnat japonský způsob života s ekonomicky i politicky komplexnější západní společností. Pocit hluboké zaostalosti vedl k přesvědčení o naléhavé potřebě zemi zmodernizovat a vyrovnat se industrializovaným státům. Cesta k přijetí nutných kroků pro modernizaci země započala s restaurací Meidži v roce 1868, kdy došlo k pádu šógunátní vlády a obnovení císařské moci. Pevná společenská hierarchie období Tokugawa (徳川時代, 1603-1867) byla zrušena a směr vývoje společnosti byl určen rychlou industrializací podporovanou centrální vládou.

I přes vnitřní pnutí ohledně vhodné míry inspirace západním světem bylo nutné v původně feudálním Japonsku vybudovat dopravní a komunikační infrastrukturu a zapojit se do mezinárodního obchodu. Během třech desetiletí se podařilo do určité míry zdemokratizovat po staletí fungující autoritářskou politickou správu země a provést rozsáhlé reformy obchodu a průmyslu. Změny se ovšem odehrávaly i v ideologické rovině, též inspirované vývojem v Evropě.

V západních zemích pozorujeme o několik desetiletí dříve mnohem pozvolnější, přirozenou industrializaci. Její tempo bylo i v rámci euroamerického prostoru diferencováno dle jednotlivých států, v polovině devatenáctého století už ale ve střední a západní Evropě probíhala průmyslová revoluce v plném proudu. Zástupci rostoucí měšťanské třídy ve veřejném prostoru stále častěji skloňovali pojmy demokracie a svobody. V Japonsku si právě takové termíny vyžádaly ideologické spory, které formovaly mimo jiné i představu o ideálním rodinném uspořádání a odstartovaly debatu o nerovném postavení žen.

V předmoderní době měla rodina funkci základní jednotky, která určovala status jedince ve společnosti. Neboť reformy po vzoru západních zemí nezůstaly jen u nového státního uspořádání, modernizace se promítla i do osobních životů obyvatelstva. Příchod západních myšlenek, mimo jiné například individualismus, tak odstartoval proces, který postupně měnil podobu japonské rodiny a dynamiku vztahů jejích členů. Mnoho z rysů, které můžeme pozorovat v současné japonské rodině, mají své kořeny právě v období Meidži (明治時代, 1868-1912). Fenomén současné nukleární rodiny je výsledkem procesu, který s sebou nesl kromě kulturního významu i silný vliv na organizaci celé společnosti. Pochopení utváření struktury rodinných vztahů v období Meidži je tak klíčové k porozumění jak tradiční japonské kultuře, tak utváření moderního japonského státu.

V této práci se proto snažím odpovědět na otázku, jak se změnila podoba rodiny v první polovině období Meidži, a které faktory přímo či nepřímo zasahovaly do života tehdejších Japonců. Skrze popis společenské, právní i abstraktní roviny politických diskuzí od konce 60. do 90. let 19. století se pokusím ilustrovat, jak se napětí mezi přijímáním západních myšlenek a hledání národní identity podepsalo na diskuzi o vhodném společenském uspořádání a ideální podobě rodiny.

V první kapitole se zabývám společenskými změnami, způsobenými procesem industrializace státu. Popisuji jeho dopady na volby jednotlivců týkající se zaměstnání, bydlení a následně vliv na změnu dynamiky a vnitřního uspořádání rodiny. Druhá kapitola mapuje rozličné pohledy na funkci rodiny ve formující se moderní společnosti. Uvádím myšlenky několika tehdejších myslitelů, intelektuálních spolků a žen aktivních na politické scéně od 70. let 19. století. Poslední dvě kapitoly se zabývají konzervativními názory na otázky související s morálkou, sociálním a politickým řádem vhodným pro japonský národ. Ve třetí kapitole uvádím důvody nástupu konzervativního myšlení a dopad na roli žen ve státní ideologii. Zmiňuji také tradiční pohledy na ideální strukturu rodiny. Poslední kapitola zachycuje právní zakotvení rodinných vztahů v Občanském zákoníku v roce 1898.

Pro získání představy o dobovém kontextu jsem čerpala z knihy *Making of Modern Japan* od Marius B. Jensena, která podrobně popisuje jednotlivé změny v průběhu období modernizace. K lepšímu pochopení vývoje společenských nálad v průběhu první poloviny období Meidži mi byla nápomocná kniha od profesora Kennetha Pyla *Two Generations in Meiji Japan: Problems of Cultural Identity 1885-1895*. Kniha sleduje dva hlavní myšlenkové proudy zabývající se problematikou přejímání západních znalostí a kultury, což bylo častým předmětem diskuzí v rámci intelektuálních a vládních kruhů raného období Meidži. K vyjádření nové podoby rodiny a změn v postavení žen jsem použila několik článků z časopisu U.S.-Japan Women's Journal, především *Images of the Family in Meiji Periodicals: The Paradox Underlying the Emergence of the "Home"* od Muty Kazue a *The Perils of the "Unpolished Jewel": Defining Women's Roles in Household Management in Early Modern* od Marcii Jonemoto. Informace pro poslední kapitolu jsem čerpala z knihy *Japan's Modern Myths: Ideology in the Late Meiji period* od Carol Gluck, která se věnuje vývoji státní ideologie a jejímu vlivu na společnost ve druhé polovině období Meidži.

Při přepisu japonských jmen a výrazů v práci používám českou transkripci. U japonských jmen uvádím nejprve rodové, poté osobní jméno.

1. Nová doba – nové hodnoty

Pád feudálního systému přinesl formální zrušení starých restrikcí, rozdělovajících japonskou společnost, a vznikl tak prostor pro vývoj nového společenského řádu. Ekonomický rozvoj a zakládání nových průmyslových odvětví mělo za následek diverzifikaci a zvýšení počtu pracovních pozic. Také ve školství, které se obecně stávalo přístupnější i nižším vrstvám, začaly vznikat specializované obory a ve větších městech byly zakládány instituce vyššího vzdělávání. V důsledku těchto změn dochází ke zvýšení sociální mobility. Rodový a třídní původ, stejně jako bohatství, v období Meidži přesto nadále představovaly určující faktory pro možnosti uplatnění jednotlivce. Pro mladou generaci bylo jednodušší se osamostatnit, čímž se rozvolňovaly rodinné vazby a měnila se demografie obyvatelstva. (Pyle, 1969:17)

1.1 Změny nové doby

Vůdci restaurace, o kterých se podrobněji zmiňuji ve druhé kapitole, zrušili v první polovině 70. let 19. století tradiční rozdělení společnosti do sociálních tříd, a to včetně privilegií a výsad vojenské aristokracie. Díky tomu bylo částečně upuštěno od přísných omezení týkajících se zaměstnání, oblékání, stravování a dalších pravidel, která po staletí udržovala značné rozdíly mezi jednotlivými vrstvami. Dosažení úspěchu v životě či vyššího vzdělání už neurčovala pouze třídní příslušnost, ale záviselo také na znalostech a schopnostech jedince. Díky rostoucí ekonomice a průmyslu zejména v 80. a 90. letech 19. století vznikaly nové pracovní pozice přístupné všem společenským vrstvám. V případě některých odvětví, zejména v textilní průmyslu, se možnosti zaměstnání rozšířily i pro ženy.

Industrializace probíhala v Japonsku ve srovnání se západními zeměmi značně odlišně. Celý proces byl výrazně rychlejší, jelikož jednotlivé reformy byly inspirovány praxí již několik desetiletí probíhající industrializace evropského hospodářství. Držela ho také pevně v rukou vládnoucí elita, která cílevědomě budovala moderní centralizovaný byrokratický aparát dle svých představ. Jako prostředek k co nejrychlejší a nejúčinnější industrializaci Japonska viděla vláda přejímání již existujících institucí a technologií ze Západu. V roce 1872 bylo pro tyto účely vysláno na Západ Iwakurovo poselstvo, jehož členové měli za úkol nasbírat poznatky a inspiraci pro domácí reformy nejen z různých průmyslových odvětví, ale i ze vzdělávacích, právních, byrokratických či sociálních systémů západních zemí. S nabytými znalostmi se poselstvo následující rok vrátilo do Japonska a aplikovalo své poznatky při budování systému nové japonské vlády a řádu vznikající moderní společnosti. S novým heslem *fukoku kjóhei* (富国強兵) – bohatá země, silná armáda – se vláda pustila do rozsáhlých reforem.

Předpokladem úspěšného naplnění ambiciózních cílů vládních strategií ale nemohla být pouze samotná formulace radikálních reforem. Klíčový faktor pro celospolečenskou transformaci

představovala mobilizace a zapojení společnosti. Přičemž se nejednalo jen o nejvyšší vrstvy, ale i běžný lid. Pro běžné obyvatelstvo znamenal přechod k industriální společnosti nové možnosti zlepšení životní úrovně. (Pyle, 1969:14) Rozšíření pracovních pozic a obecně přístupné vzdělání otevřelo dosud nevídanému množství lidí cestu k větším příjmům a zlepšení společenského postavení. Intenzivní ekonomický růst a rozvoj komunikačních sítí zpřístupnily širším vrstvám informace o dynamických geopolitických událostech druhé poloviny 19. století. Kolonizace Asie, životní úroveň a technologický pokrok na Západě vedly k uvědomění si zaostalosti japonské společnosti a jeho podřízeného postavení v rámci světového politického řádu. Tyto faktory umocnily motivaci k rychlé industrializaci státu a zájem obyvatelstva o vybudování moderní průmyslové země. Během třiceti let se Japonsku do značné míry podařilo opustit model feudální, vojenské společnosti s neprostupným hierarchickým uspořádáním a obrovskými nerovnostmi jak v oblasti práv, tak majetku a životní úrovně. Nově nastolený společenský řád navenek mnohem více připomínal industriální společnosti západních států. (Hugh, 1976: 482)

1.1.1. Nové pracovní příležitosti

I přes zakládání mnoha nových továren a zapojení technologie do výroby nevymizela z Japonska tradiční výrobní odvětví. Nejpočetnějším sektorem byl textilní průmysl, ve kterém pracovaly převážně ženy. Často pocházely z venkovských rodin, které si nemohly dovolit odchod veškeré pracovní síly. Posílaly tedy do továren mladé svobodné dcery, které se za práci na pár let přestěhovaly do měst, odkud se poté vrátily zpět na venkov založit rodinu. Mimo práci v továrnách a prádelnách se mohly ženy díky přístupu k vyššímu vzdělání uplatnit i ve školách jako učitelky.¹ Ke konci období Meidži se jim otevírají širší možnosti zaměstnání jako pozice sekretářky, telefonistky, porodní asistentky, zdravotní sestry či některé nižší pozice na místních úřadech.

1.2 Vztah urbanizace a sociálních změn

Míra urbanizace byla i před restaurací Meidži na poměry feudálního státu poměrně vysoká. Japonsko bylo na začátku 19. století urbanizované v téměř stejné míře jako přední průmyslové země na Západě. Míra urbanizace byla i před restaurací Meidži na poměry feudálního státu poměrně vysoká. Japonsko bylo na začátku 19. století urbanizované v téměř stejné míře jako přední průmyslové země na Západě. V polovině 18. století čítalo Japonsko téměř 26 milionů obyvatel. V hlavním městě Edo žilo přes milion obyvatel, v Ósace okolo 400 tisíc a ve starobylém Kjótu více než 520 tisíc obyvatel. (Taeuber, 1960: 3) Období bez válek napomohl stabilizaci zemědělství a distribuci zásob do odlehlých oblastí. Urbanizace období Tokugawa nebyla vyvolaná procesem industrializace a měla své limity. Počet pracovních pozic a nových okruhů zaměstnání téměř nenarůstal a nebyl tak vyžadován přísun

¹ Jako učitelky působily ženy i v předchozím období, ale pouze formou soukromého doučování.

práceschopného obyvatelstva do městských průmyslových center měst. Nárůst populace se z 18 milionů na počátku 17. století na 26 milionů po roce 1725 prakticky nezměnil. (Taeuber, 1960: 3)

Stejně jako při procesu industrializace v západních státech došlo na jeho počátku k populačnímu růstu i v Japonsku. Zlepšující se životní úroveň vyvolaná narůstající produktivitou moderní ekonomiky koncem 80. let 19. století pomohla zvýšit natalitu a snížit mortalitu. Tyto změny doprovázela navyšující se pracovní poptávka a zvýšení průměrného věku vstupování do manželství a mateřství, především ve městech a u vyšších vrstev. V roce 1871 vstoupil v platnost zákon o registraci obyvatel skrze rodové kroniky *honseki* (本籍). Ty poskytly údaje o měnící se natalitě a mortalitě a přehled o rozložení obyvatelstva v modernizujícím se Japonsku. Následující rok měla japonská populace podle záznamů z kronik okolo 33 milionů obyvatel. Záznamy ovšem nebyly zcela kompletní. Často docházelo, ať úmyslně či neúmyslně, k opomenutí nahlášení úmrtí či narození členů rodiny, změny bydliště a dalších. První přesnější údaje poskytlo až sčítání lidu v roce 1920, podle kterého měla japonská populace více než 55 milionů obyvatel. (Hugh, 1976: 330)

Čím dál více lidí se stěhovalo do velkých měst. Ke konci století činila městská populace v městech nad 10 tisíc obyvatel 17,4 %, z toho více než polovina ve městech s více než 50 tisíci obyvateli. Rapidní růst velkých urbánních center pak přichází až po přelomu století. Do roku 1920 se tento počet téměř zdvojnásobil na 15.8 %. I přes navyšující se počty městské populace si Japonsko zachovalo především agrární charakter až do druhé světové války. (Tamtéž: 336-338)

Urbanizace zasáhla i do uspořádání rodinných a komunitních vazeb japonské společnosti. Venkov a města byla díky urbanizaci stále více propojena. Vliv industrializace a kulturních změn doby tak neminul ani odlehlý venkov. Společenská ideologie upřednostňování rodiny před potřebami jedince, byla narušena silicím individualistickým smýšlením. Spolu s nově vznikajícími možnostmi pro mladší generaci začaly být zpochybňovány jak staré tradice a hodnoty, tak i zažitá hierarchie autority v rodině, která byla doposud udržována především patrilineárním předáváním řemesla. V procesu urbanizace se tak rozpadaly jak široké rodinné vztahy, tak tradiční pouta místních komunit, které do té doby udávaly chod životu především na venkově. (Carpenter, 1960: 162)

1.3 Vliv modernizace na model japonské rodiny

Rychlá modernizace, industrializace a urbanizace se silně propaly také do vzorců rodinného života a v důsledku probíhajících změn se začíná formovat pojem rodiny bližší západnímu modelu tehdejší doby. Tradiční rodinný systém zahrnující široký okruh příbuzných nevyhovoval potřebám průmyslové společnosti, vyžadující výrazně vyšší mobilitu obyvatelstva, která přetřhávala

mezigenerační a komunitní vazby. (Muta, 1994: 53) Tato přirozená změna ve společnosti byla následně zachycena Občanským zákoníkem v roce 1898, který navzdory dosavadním zvyklostem chápal rodinu v nejužším smyslu, tedy pouze jako rodiče a děti.

1.3.1 Autorita rodiny v období Tokugawa

Během modernizace státu došlo ke změnám vnímání autority v tradiční rodině, které přispěly k větší nezávislosti mladé generace. Jednou z nejdůležitějších zodpovědností rodiny v předchozím období bylo přenášet kulturní dědictví z generace na generaci. Hierarchie v rodině byla určována především podle věku a pohlaví. Děti byly vychovávány k poslušnosti a respektu k autoritě a byla jim vštěpována důležitost upřednostňování rodiny a komunity před vlastním blahem. Škola a místní komunita hrály v procesu socializace sekundární roli. Pouze doplňovaly hodnoty naučené rodinou a pomohly je dětem více vštípit. Vyučení určitému povolání se ovšem odehrávalo doma. Výjimkou byly vojenské rodiny, ve kterých se s praktickým učením spoléhalo na školy, ty ale také navazovaly na morální výchovu započatou v domácnosti. (Pyle, 1969: 8-9)

Silné vazby tradiční rodiny utvrzovala především vzájemná finanční závislost jejích členů. Povolání nebylo spojováno s jedincem ale s rodinou. Ta byla jednotkou produkce, jelikož k dosažení zisku byla potřeba společná snaha jejích členů, a byla tak vnímána jako celek. Rodina byla důležitá pro získání obživy, předání řemesla další generaci a vzájemnou pomoc v případě nouze. Syn tradičně přebíral rodinné řemeslo po otci. Autorita hlavy rodiny tak byla jen těžko zpochybnitelná, protože otec mohl odmítnout předání rodinného podniku, což by synovi způsobilo v životě značné potíže v hledání živobytí. (Tamtéž: 9)

V rámci daného uspořádání tak bylo pro mladou generaci téměř nemožné se osamostatnit, a to i v ideologické rovině. Díky zrušení feudálních omezení při výběru povolání jedince a adaptaci nových průmyslových technologií se vytvořily nové druhy povolání, se kterými tradiční řemeslníci neměli zkušenost. S těmito změnami na počátku období Meidži dochází k oslabení ekonomického významu rodiny, ke zmenšení rozsahu jejích aktivit a poklesu její autority.

1.3.2 Modernizace a rodina v Evropě

Profesorka Muta Kazue uvádí dvě důležité změny v modelu rodiny v Evropě v 19. století. Jednou z nich bylo zrození nového rodinného povědomí, založeného na vzájemné hluboké lásce jak mezi manželi, tak i mezi rodiči a dětmi. Vědomí láskyplného rodinného zázemí povzbuzovalo individualizaci – touhu jedince stát se více samostatným a méně závislým na příbuzných a komunitě. Druhou změnou bylo navýšení kontroly státu nad lidem a uznání rodiny jakožto samostatné jednotky rozvojem sociální péče a vzdělávacího systému. Vlivem industrializace a urbanizace se také snižoval počet členů domácnosti, z čehož později ve 20. století vznikl model nukleární rodiny, zahrnující jen rodiče a potomky. (Muta, 1994: 53)

1.3.3 Modernizace a rodina v Japonsku

V Japonsku měla modernizace rodiny obdobný dopad. Díky nově vznikajícím pracovním pozicím a stěhování za prací vznikla pro většinu mužů možnost založit vlastní domácnost. Docházelo tak ke zmenšování rodinných jednotek a omezení závislosti na původní rodině. Nově vznikající domácnosti znamenaly i transformaci role ženy v domácnosti neboli *šufu* (主婦). *Šufu* byla v lidových termínech „nejstarší žena v domácnosti“ známá pod pojmem *ie todži* (家刀自) a její manžel, hlava domácnosti, pod pojmem *ie nuši* (家主). Muž jako hlava rodiny měl domácnost reprezentovat ve vnějších záležitostech, zatímco jeho choť zastávala vedoucí roli v domácí sféře. Úkolem *šufu*, doslova „hlavní ženy“, bylo řídit ostatní ženy v domácnosti a dohlížet na jejich aktivity. (Hsia, 1996: 313) S postupným odchodem manželských párů od hlavní rodiny a zakládáním nových domácností rostl i počet *šufu*, ale prestiž a vliv této role ve 20. století postupně klesaly. Počet žen v jedné domácnosti se snížil a jednu z jejich hlavních rolí, řídit členy domácnosti, již nebylo nutné vykonávat. Hlavními úkoly žen se tak v rámci rodiny stala výchova dětí a oddaná služba manželovi a jeho rodičům. (Muta, 1994: 55)

Nastala také změna v tradici uzavírání sňatků. V předindustriálním Japonsku představoval sňatek vzhledem k vysoké úmrtnosti levnou a spolehlivou cestu k zajištění dostatečně velké domácnosti a pracovní síly. Mezi jeden z důležitých aspektů při výběru choť nejen na venkově patřil socioekonomický původ a postavení. Sňatky se proto často uzavíraly mezi domácnostmi s obdobným postavením a množstvím majetku v blízkém okolí nebo přímo ze stejné vesnice. (Noboyuki, 2010: 2-3) V ranně moderním Japonsku se žena buď přistěhovala do nové domácnosti nebo se muž přistěhoval do domu své ženy. Uzavření manželství na venkově tedy neznamenovalo vytvoření nové domácnosti, ale pokračování té staré. (Tamtéž: 6) Tento systém, založený na rozhodování starších a místní komunity, koncem 19. století postupně slábl. Některé majetnější domácnosti začaly využívat manželství svých dcer jako prostředek pro zlepšení svého statutu uzavřením sňatku s bohatšími rody. (Hsia, 1996: 312) To bylo umožněno díky zrušení třídního systému období Tokugawa, který zahrnoval i zákaz sňatků mezi jednotlivými třídami a znemožňoval tak dosáhnout lepší pozice na společenském žebříčku skrze manželství.

1.4 Systém vzdělávání

Jako jeden z cílů restaurace Meidži uváděla Císařská přísaha z roku 1868 „opustit absurdní zvyky minulosti a hledat znalosti po celém světě“. (Bellah 1972: 93) K tomu bylo potřeba vysoce vzdělané skupiny, která by byla schopna zpracovat potřebné informace pro co nejrychlejší modernizaci

státu a implementovat pokročilé západní instituce ve svojí zemi. V tomto bodě byl užitečný vzdělávací systém období Tokugawa a takzvaná holandská studie *rangaku*, která poskytovala základní, i když občas zkreslené informace o životě v západních zemích. Obsah tehdejšího vzdělání, založeného převážně na konfuciánských principech, byl sice značně zaostalý a přístupově omezený, ale stále relevantní pro vytvoření generace zasluhující se o zásadní změny, které umožnily modernizaci Japonska v relativně krátkém čase. (Bellah, 1972: 99)

Vzdělávání bylo v období Tokugawa omezené pro nejvyšší vrstvy, tedy zhruba 10 % obyvatel. I většina městské populace ale skrze neoficiální vzdělávací struktury získala alespoň základní gramotnost. Před restaurací se dostávalo nějaké formy vzdělávání mimo domov 50 % chlapců a 15 % dívek. Rozšíření gramotnosti tak bylo v Japonsku znatelně větší než ve většině západních zemí ve stejném stádiu ekonomického vývoje. Například v Anglii v roce 1837 podstoupilo nějakou formu studia jen 1 ze 4 či 5 dětí. (Tamtéž: 100-101) Relativně vysoká míra gramotnosti a zvyklosti vyhledávání vzdělání připravila půdu pro rozsáhlé vzdělávací reformy období Meidži.

Vláda si uvědomovala důležitost propracovaného systému vzdělání k vybudování moderního civilizovaného státu a již roku 1871 založila Ministerstvo vzdělávání. Následující rok byla zavedena povinná šestnáctiměsíční školní docházka a bylo založeno přes 20 000 škol po celém Japonsku. V roce 1880 byla povinná docházka zvýšena na 3 roky, po přelomu století pak prodloužena na 6 let. Zpočátku školy navštěvovali především chlapci. V roce 1877 dokončilo základní vzdělání 56 % chlapců, dívek pak téměř o polovinu méně a to 23 %. Zpočátku byla také nízká obecná návštěvnost škol. Roku 1886 navštěvovalo školy jen 46 % dětí, v následujících desetiletích však tyto počty významně vzrostly. Původně centralizovaný francouzský model se začal přibližovat spíše modelu americkému. Určitá liberalizace školství byla rovněž výsledkem tlaku ze strany přibývajících soukromých škol. Mnohé z nich byly založeny křesťanskými misionáři a hrály důležitou roli hlavně ve středoškolském vzdělání pro dívky, které bylo vládou nejméně podporované. (Reischauer, 2009: 165)

1.4.1 Role škol ve výchově a vzdělávání

Po zavedení nového vzdělávacího systému se škola dostala do konfliktu s tradiční vzdělávací rolí rodiny. Ta byla, jak jsem již zmínila, do té doby primárním zdrojem vzdělávání dětí a škola fungovala jen jako doplnění znalostí a umocnění morálky naučené rodinou. Nové školy se staly centrem kulturních a společenských změn. Pro značnou část populace převzaly roli přípravy na budoucí profesní dráhu a zároveň zpřístupňovaly porozumění způsobům a hodnotám západní kultury, která pod tlakem shora prostupovala do většiny oblastí společenského života. Technologický vývoj vytvořil mnoho skupin povolání, závislých na získání technických znalostí, které domácí prostředí nebylo schopno poskytnout. Úspěšnost v nové éře nezávisela na tradičních dovednostech získaných v rodině, ale na

osvojení si některého z aspektů nového vzdělávání, jako třeba mechanického inženýrství, francouzského práva nebo anglické konverzace. (Pyle, 1969: 10)

Zreformovaný byrokratický aparát vycházel ze základní struktury byrokratického systému z období Tokugawa, ovšem s tím hlavním rozdílem, že pozice nepodléhaly dědičnému nástupnictví a jejich získání více podmiňovaly mimořádné schopnosti a vzdělání. Pro účely přípravy státních úředníků byla v roce 1877 založena Tokijská císařská univerzita. Absolventům vysokých škol se otevřely nové kariérní možnosti a mohli se tak finančně odpoutat od rodiny. Vzestup na společenském žebříčku skrze schopnosti a vzdělání jedince ale nebyl možný pro všechny členy společnosti. Ekonomická situace a ohled na společenský status ztěžovaly chudším vrstvám dosažení vyššího vzdělání. (Pyle, 1969: 11)

Kromě vyučení k povolání nahradily nové školy rodiny i v základní socializaci. Hodnoty a myšlenky učené a praktikované západním vzděláváním se často lišily od těch tradičních naučených rodinou. Školy podporovaly svobodu jedince vynětím studentů z utlačujícího rodinného prostředí do otevřené atmosféry postavené na rovnosti. Jedinec se měl nově spoléhat na svou snahu, znalosti a schopnosti více než na úsilí skupiny a přijmout osobní zodpovědnost za vlastní činy oproti kolektivní vině. (Tamtéž:14-15) Více nezávislý pohled vznikající mezi mládeží určitým způsobem zpochybňoval nejen autoritu rodiny, ale i systém vzájemné závislosti, poslušnosti a identifikace se skupinou – hodnotami zdůrazňovanými tradiční etikou. Jedinec se měl nově spoléhat na svou snahu, znalosti a schopnosti více než na úsilí skupiny a přijmout osobní zodpovědnost za vlastní činy oproti kolektivní vině. (Tamtéž)

2. Představy intelektuálů a učených spolků

Formování nové vlády po roce 1868 se ujali členové nižší vrstvy samurajů. Pocházeli převážně z jihozápadních panství Japonska, zejména z knížectví Sacumy a Čóšú, jejichž vládci se rozhodujícím dílem zasadili o svržení šógunátu a restauraci císařství. Většina ze strůjců reforem se již před restaurací zabývala západními studiemi, a byli tak obeznámeni s podmínkami života ve vyspělých zemích Evropy a Spojených státech. Některým z nich se dokonce ještě v 50. a 60. letech 19. století podařilo vycestovat do Evropy či Ameriky a jejich znalosti ze zahraničních pobytů hrály významnou roli v počátečním směřování reforem. (Sakata, 1956: 50) Mezi významné představitele této skupiny patřil budoucí ministr vzdělání Mori Arinori (森 有礼, 1847–1889), budoucí ministr zahraničí Inoue Kaoru (井上 馨, 1836–1915), a první japonský premiér Itó Hirobumi (伊藤 博文, 1841–1909).

Státníci raného období Meidži byli především pragmatičtí s jasným cílem vybudovat silný centralizovaný stát. Názory na konkrétní podobu reforem jednotlivých sektorů se mezi členy vlády často lišily, všichni ale sdíleli pocit ohrožení a potřebu podřídit vše budování silné ekonomiky a armády. Společným jmenovatelem všech snah bylo nalezení takových mechanismů moci a institucí, které urychlí modernizaci a přiblíží Japonsko průmyslově rozvinutým státům. (Duus, 1998: 85) Mezi elitou panoval relativní konsenzus ohledně výhod plynoucích z přijetí technologií a zapojení do mezinárodního obchodu. Zdaleka ne všichni se ale ztotožňovali s bezpodmínečným obdivem k západní společnosti a kultuře. Vedle zastánců selektivního přejímání západních prvků existoval i názorový proud propagující maximální možnou míru „westernizace“, což pro ně bylo synonymem modernizace japonské společnosti.² Docházelo tak k napětí v okruhu politických a kulturních elit mezi touhou po rozvoji a obavou ze ztráty identity, soběstačnosti a národní hrdosti v případě absolutní westernizace. Prozápadní nadšení v průběhu 70. let 19. století pomalu opadávalo. Aktivní vztahy s Evropou a Spojenými státy vedly k hlubšímu poznání tamních společenských poměrů, včetně jejich negativních aspektů. Sílily hlasy, které varovaly, že co bylo vnímáno jako „západní“ způsob života, není slučitelné s japonskými tradicemi a kulturou. Jedním z ideologických bitevních polí bylo mimo jiné například postavení žen a práva v rámci rodiny.

2.1. Přijímání reforem napříč společenskými vrstvami

Skrze překlady západních knih, zejména knihy *Self-Help* od Samuela Smilese, *On Liberty* od Johna Stuarta Milla³ a časopisy zakládané japonskými intelektuály se do vyšších vrstev šířily myšlenky liberalismu a ideály meritokratické společnosti, ve které má jedinec možnost prosadit se díky úsilí a

² Objevovaly se i tak radikální návrhy jako například zavedení angličtiny jako oficiálního jazyka namísto japonštiny nebo prohlášení Japonska křesťanským státem. (Bellah, 1972: 12)

³ Jednalo se o politická západní díla vydaná na konci 50. let 19. století. Zabývaly se především tématy liberalismu, individualismu, občanské svobody a vztahu mezi společností a státem.

mimořádným schopnostem. (Duus, 1998: 99) Část intelektuálů a formující se ženské spolky poukazovaly také na myšlenky liberálních autorů, týkajících se rovnosti pohlaví a útlaku žen. Kromě již zmíněných děl byla právě pro toto téma významná kniha *Social statistics* od Herberta Spencera. (Patessio, 2011: 146) Těmto politickým diskuzím se v ranném období Meidži nadále věnovala pouze vzdělaná elita s dostatkem volného času a financemi na zajištění vyššího vzdělání. I v rámci této úzké skupiny byly ženy nadále z vyšší politiky na celonárodní úrovni téměř úplně vyloučeny a prosazovaly se pouze omezeně na lokální a regionální úrovni.

Mezi střední vrstvy pronikaly liberální myšlenky přejímané ze Západu výrazně pozvolněji, chudé obyvatelstvo zůstávalo nadále plně pohlcené starostmi každodenního přežití. V raném období Meidži sice docházelo k protestům, ty ovšem z většiny přímo nesouvisely s politickými změnami. Týkaly se existenčních problémů neúrody a výběru daní, které byly předmětem protestů již po staletí. (Duus, 1998: 104) Teprve když se s postupujícími reformami 70. let 19. století začaly změny více propisovat i do každodenního života obyvatel, začalo docházet k protestům přímo souvisejících s vládou nového režimu. Jednu z největších vln odporu vyvolalo oficiální zrovnoprávnění okrajové skupiny společnosti *hinin* (非人) a *eta* (穢多). Protesty se objevily také v roce 1873 v reakci na zákon o branné povinnosti. Muži byli zavázáni ke čtyřleté službě v armádě a tříleté službě v armádních rezervách. Z povinnosti však bylo možné se vyplatit částkou nedosažitelnou pro naprostou většinu obyvatel. Vláda tak byla nařčena z pokrytectví a zvýhodňování nejbohatších elit. (Jansen, 2000: 366) Především na venkově probíhaly spory vyvolané rozhodnutím financovat základní školy z daní, jelikož si jen málo rodin mohlo dovolit posílat děti do škol. Velký dopad na životy chudších vrstev obyvatelstva, především na venkově, mělo rozhodnutí vlády zrušit správní dělení země na knížectví *han* (藩) a zavedení prefektur v čele s guvernérem. Nová administrativní struktura ale nedokázala plně vytlačit hluboce zakořeněný systém tradičních komunitních vazeb fungující po několik generací. Přejít k modernímu způsobu života tak trval v některých oblastech až několik desetiletí. (Pyle, 1969: 189) Reformy nepřinášely nižším vrstvám pouze nevýhody. I běžní obyvatelé získali možnost užívat rodové jméno a právní rozhodnutí z roku 1873 umožnilo farmářům stát se vlastníky půdy. Postupně tak na venkově vznikala elita zámožných farmářů *gónó* (豪農), kteří se často účastnili místní politiky. (Jansen, 2000: 367) S postupným zlepšováním situace na venkově si více rodin mohlo dovolit posílat děti, včetně dcer, do nově založených škol. Zvyšovala se tak školní docházka a po přelomu století docházelo do škol 90 % dívek. Oproti 28 % v roce 1887 se tak poměr žen s alespoň základním vzděláním rapidně zvýšil. (Patessio, 2011: 6)

2.2. Pohledy na postavení žen

Pohled na ženu a její postavení ve společnosti a rodině z období Tokugawa odporoval potřebám moderní japonské společnosti. Dynamika mezi pohlavími se v předchozím období řídila principem *danson džohi* (男尊女卑) „uctívej muže, pohrdej ženami“. Tento princip reflektoval konfuciánské myšlenky submisivního postavení žen v manželství, kde bylo jejich hlavní rolí být poslušnou nevěstou a zajistit potomstvo.⁴ (Sievers, 1983: 4-5) Práva na rozhodování o vzdělání dětí, financích a chodu domácnosti včetně sňatkové politiky většinou připadala mužům. V nižších vrstvách, především na venkově, byla tato pravidla méně striktní, a tak i postavení ženy bylo jiné než ve vyšších vrstvách společnosti. To bylo dáno nezbytným zapojením žen do práce na farmách, případně malých dílnách, a tím i větším kontaktem s jinými rodinami či muži, což umožnilo ženám proniknout více i do veřejného života.

Po seznámení se se západním světem a čtením západních publikací došla japonská elita k závěru, že z pohledu Západu se míra civilizovanosti státu odráží i na postavení žen ve společnosti a úrovni jejich vzdělání. (Patessio, 2011: 5) První polovina období Meidži tak vynesla i problematiku nalezení nového postavení žen a jejich zapojení do nové koncepce japonského státu.

2.2.1 Intelektuální spolky

Přehodnocení role a postavení žen v novém období bylo předmětem mnoha debat. První akademický Spolek šestého roku období Meidži *Meirokeuša* (明六社) byl jednou z prvních skupin, která rozpoutala debatu o právech žen. Byl založen roku 1873 a rozpuštěn o dva roky později. Jeho zakladatel Fukuzawa Jukiči (福澤諭吉, 1835-1901) byl zastáncem osvojení znalostí Západu, vzdělávání, nezávislosti jedince a liberalizace národa od konfuciánských hodnot a morálky. (Duus, 1998: 107) V roce 1858 založil školu pro západní studia, která se později stala prestižní soukromou Univerzitou Keiō. Za účelem rozšíření vzdělání národa v morálním, vědeckém a liberálním myšlení pořádal spolek nejprve veřejné přednášky a řečnické akce. (Huish, 1972: 212) Později začal spolek vydávat i časopis *Meirokeu zašši* (明六雜誌), do kterého členové přispívali svými eseji na témata moderní společnosti a otázek podoby civilizovaného národa. Díky svým činnostem byl považován za předního představitele ideologie *bunmei kaika*. Kolem spolku se sdružovali přední vládní byrokraté, spisovatelé a intelektuálové. Podle historika Kósaka Masaakiho formovala Meirokeuša intelektuální vrstvu ranného Meidži a tím i charakter první poloviny období. Díky jejich činnosti se podařilo popularizovat mnoho západních myšlenek a představit japonské společnosti koncepty národa, demokracie a práva. (Tamtéž: 209)

⁴ Přístup a pohled na ženy se v období Tokugawa řídil konfuciánskými principy, shrnutými v díle Vyšší učení pro ženy (*Onna Daigaku*, 女大学) z 18. století

Jedním z cílů spolku Meirokuša bylo zlepšení situace žen v japonské společnosti prostřednictvím vzdělání a prosazením monogamního vztahu mezi manželi.⁵ (Anderson, 2010: 61) V Japonsku v 19. století nebylo neobvyklé mít jednu nebo více konkubín mimo manželství. Touto tradicí v novém období opovrhovali nejen přední intelektuálové, ale i ženské spolky. Vnímali jí jako zaostalou, v rozporu s morálními zásadami Západu a neuctivou k ženám. Monogamie byla podle nich jedinou správnou formou manželství, které mělo být smlouvou mezi dvěma rovnými partnery. (Duus, 1998: 101) Jak monogamní vztahy, tak rovnost pohlaví v manželském svazku byly pro tehdejší japonskou společnost novými myšlenkami, proto se ohledně těchto témat rozpoutalo mnoho diskuzí a hledal se model vhodný pro cíle nového státu.

Pohledy intelektuálů na dynamiku rodiny byly ovlivněny i západními modely harmonického domova, s láskyplným vztahem mezi rodiči a dětmi. Vznikly tak nové koncepty domácnosti *katei* (家庭) a domova *hómu* (ホーム), které měly být místem pro monogamní pár, založený na lásce a respektu k druhému. (Muta, 1994: 54, 57) Zmínky o nové představě domova, vyvstávajícího ze západních ideálů, nalézáme počátkem 70. a 80. let v několika populárních časopisech, jako byl právě *Meiroku zašši*, *Kokumin no tomo*, *Kindži hjóron* či *Katei sódan*⁶. Tradiční spojení ženy s domácností nebylo zpochybňováno ani v diskuzích o právech a povinnostech žen v moderním státu, a to ani mužskými, ani ženskými spolky.

K předním hlasatelům nutnosti rovnosti pohlaví pro vybudování civilizovaného státu patřili i dva ze členů spolku Fukuzawa Jukiči a Mori Arinori. Fukuzawa Jukiči se v roce 1875 v eseji publikované v *Meiroku zašši* nazvané "*Dandžo dósúron*" (男女度数論)⁷ vyjadřuje k první překážce rovnosti mužů a žen, a to absenci monogamie v manželských vztazích. Jeho představa manželství spočívala v rovné smlouvě mezi partnery, kteří mezi sebou sdílejí pocit vzájemné lásky, navzájem si pomáhají a podporují se. (Fukuzawa, 1870) Odsuzuje vydržování konkubín a uvádí monogamii jako základ, který musí být zaručen pro možnost podnikat další kroky k dosažení rovnosti pohlaví, jakým bylo například lepší vzdělání žen. (Braisted, 1976: 378) Princip, podle kterého se má problematika rovných práv posuzovat, neviděl v přirozené rovnosti pohlaví, ale v odhalení podstaty mužů a žen a jejich přirozených rolí.⁸ Předmětem mnoha jeho prací byl vztah mezi muži a ženami, zejména manželský. V roce 1870 napsal: "*Základ lidské morality leží ve vztahu mezi mužem a ženou. Muži i ženy jsou lidské bytosti žijící mezi Nebem a Zemí, a není tak důvod domnívat se, že jeden je důležitější než ten druhý.*"

⁶ Volně přeloženo „Přátelé národa“ (国民の友), „Kritika současných událostí“ (近事評論) a „O domácnosti“ (家庭相談)

⁷ Volně přeloženo „O rovném počtu žen a mužů“

(Blacker, 1958: 48-49)⁹ Správný morální základ získaný skrze znalosti nabyté vzděláním obou partnerů byl podle Fukuzawy důležitý především ve výchově dětí, kterým měli jít rodiče příkladem.

Kromě příspěvků do Meiroku zašši napsal do konce 19. století mnoho prací týkajících se debaty o rovných právech mužů a žen¹⁰ a otázky postavení žen ve společnosti. V kritice *Onna Daigaku* (女大学) je patrný jeho odmítavý postoj ke konfuciánským hodnotám, na kterých je toto dílo z 18. století postaveno. Striktní oddělení mužské a ženské sféry a omezení kontaktu mezi nimi, byly podle Fukuzawy zastaralé a neodpovídaly společenské vyspělosti civilizovaného národa. (Tamtéž: 52) Skrze vlastnické právo by podle něj ženy získaly zodpovědnost a tím i práva, které by jim zajistila respekt mužů a zajistila rovnost pohlaví v domácnosti. Stavěl se také proti absolutní oddanosti rodině. Věřil, že děti by měli mít v dospělosti šanci osamostatnit se a díky odstupu od autority rodičů získat prostor pro budování vlastních názorů. (Blacker, 1958: 45)

Mori Arinori byl po svém návratu z USA, kde působil jako velvyslanec, pověřen reformou vzdělávání. V otázkách monogamie, vzdělání žen a práv manželů v rodině zastával podobné názory jako Fukuzawa. Byl velký zastáncem vzdělání žen, jehož přínos pro národ a stát vnímal především ve zkvalitnění péče, kterou vzdělané ženy budou schopny poskytnout svým dětem a manželům. V několika článcích z roku 1874 poznamenává, že dívky by měly získat přístup ke vzdělání také proto, že vzdělané ženy dokáží lépe ochránit svou cudnost a morálku manželů. (Molony, 2005: 473)

Dalším podporovatelem ženských práv, zejména v domácnosti, byl již zmíněný Nakamura Masanao. Ve své řeči při otevření první univerzity poskytující vyšší vzdělání pro dívky *Tókjó Džosi Šihan Gakkó*¹¹ v roce 1874 požadoval vzdělání “moudrých a dobrých matek” *kašikoi haha, joi haha* (賢い母、良い母). Tento ideál vzdělané matky rozvedl následující rok v několika ze svých článků, kde vysvětloval jeho důležitost pro vzdělávání potomků v oblastech od morálky a spirituality, po znalosti na poli umění a vědy. (Tamtéž: str. 473) V jeho původním výkladu tohoto ideálu se jen žena, které je poskytnuto vzdělání, jaké je dostupné mužům, může stát dobrou partnerkou svému manželovi, dobrou učitelkou svých dětí a dobrou pracovnící, což byly podle Nakamury důležité předpoklady pro vytvoření silného národa. Učil dívky být ambiciózní a vzdělával je i v náboženských a morálních otázkách. Zlepšení postavení žen vnímal jako klíčové k modernizaci země. (Patessio, 2011: 27–28) Vzdělání žen podpořil v roce 1877 založením jedné z prvních dívčích soukromých škol *Dódžinša* (同人社).

⁹ Cit. Dle Fukuzawa Yukichi, *Nakatsu Ryutbetsu no Sho*, Fukuzawa Senshu, 1870, viz. https://www.aozora.gr.jp/cards/000296/files/46890_26144.h

¹⁰ V japonštině *dandžo dókenron* (男女同権論)

¹¹ 東京女子師範学校, dnešní Univerzita Očanomizu

Ne všichni členové spolku Meirokuša ale podporovali vstup žen do veřejné sféry. Například Sakatani Široši (阪谷素, 1822-81) a Cuda Mamiči (津田 真道, 1829-1903), ve svých příspěvcích do Meiroku zašši vyjadřovali nesouhlas se zapojením žen do společnosti. Věřili, že je potřeba zachovat jasně oddělení sféry mužského a ženského vlivu. Žena měla působit jen v oblasti domova a aktivní zapojení do společnosti mělo být nadále přenecháno mužům. (Tamtéž: 14)¹²

Hlasy za práva žen bylo slyšet i mimo spolek Meirokuša. Iwamoto Jošinaru (巖本 善治, 1868-1941) za účelem zlepšení postavení žen v japonské společnosti založil v roce 1885 časopis *Džogaku zašši* (女学雑誌). Obsahem časopisu byly jak praktické dovednosti ve výchově dětí, vzdělání či vaření, tak i teoretické úvahy o postavení žen. Řešil otázky manželských vztahů a hodnot v rodině, založené na vzájemné lásce. (Butel, 2012: 77) Mimo intelektuální mužské publikum se zaměřoval především na rostoucí vrstvu vzdělaných žen a dívek s hlubokým zájmem o moderní teze o rodinném a partnerském soužití. Působil i jako ředitel střední školy pro dívky *Meidži Džogakkó* (明治女学校). Spolu s činností šéfredaktora časopisu byl považován za “předního mluvčí za vzdělání žen v období Meidži”. Podobnými hodnotami se řídil například i již zmíněný Tokutomi Sóhó. (Tamtéž: 71-72)

Rovná práva žen se diskutovala především ze společenského a ekonomického hlediska, zejména v oblasti domácnosti a rodinného práva. Otázka účasti žen v politice a veřejné sféře byla z právní rovnosti většinou vynechána. Počáteční diskuse probíhaly především v mužských kruzích, mezi novináři, politiky a japonskými intelektuály. Až koncem 70. let se do diskuse začaly zapojovat i ženy. (Patessio, 2011:12)

2.3. Politická aktivita žen

V roce 1874 vzniká Hnutí za svobodu a občanská práva *Džijú minken undó* (自由民権運動). Hnutí bylo založeno za účelem zvýšení zapojení obyvatelstva do politiky, požadovalo vznik parlamentu a volalo po všeobecném volebním právu, zahrnujícím i ženy. (Tomida, 2003: 61) Vzhledem k vlídným postojům k otázce žen a programu rovnosti pohlaví představovalo hnutí jednu z největších platforem pro boj za ženská práva v první polovině období Meidži. (Anderson, 2010: 32) Velký důraz kladlo na vzdělávání, které by vedlo k lepším pracovním pozicím pro ženy a jejich ekonomické nezávislosti na mužích. Volební právo žen nebylo v rámci boje za zrovnoprávnění žen prioritou. Právo volit neměli v této době ani všichni muži, proto volební právo žen působilo jako příliš radikální požadavek.¹³ Přesto

¹² Cit. dle: Sakatani Shiroshi, "On Concubines," Meiroku zasshi, issue 32, March 1875.

¹³ Právo volit bylo podmíněné vysokým odvodem daní a týkalo se tak jen zhruba 1,1 % obyvatelstva. (Gluck, 1985: 67)

existovaly ženy, které v omezené míře měly možnost volit v komunálních volbách, kde toto právo bylo vázáno na pozici hlavy rodiny. Právo volit v komunálních volbách měly hlavy rodiny dané oblasti. V mimořádných případech úmrtí manžela se stala hlavou rodiny jeho manželka, dokud se znovu neprovdala či neadoptovala syna, který by její roli převzal. Jedním z těchto případů byla v roce 1878 Kusunose Kita (楠瀬喜多, 1836–1920), které i přes držení potřebného statutu nebylo umožněno účastnit se voleb na základě jejího pohlaví. (Tomida, 2003: 63) Tématem volebního práva žen se mimo jiné zabývala i Kišida Tošiko (岸田 俊子, 1861-1901), která se stala velkou inspirací mnoha ženám své doby. Spolu s Fukudou Hideko (福田 英子, 1865-1927) a Šimizu Tojoko (清水紫琴, 1868-1933) se aktivně účastnila Hnutí za svobodu a občanská práva. Obrátila na sebe pozornost japonského lidu jako podmanivá řečnice upozorňující na nerovnost pohlaví v rodinách a nutnost rozšíření vzdělávacích a pracovních podmínek pro dívky. Kvůli obsahu svých projevů byla na základě porušení Zákona o shromažďování a politických organizacích v roce 1883 zatčena, což bylo jednou z příčin ukončení její řečnické kariéry. (Anderson, 2010: 102) Její projevy ale inspirovaly založení mnoha ženských spolků, mezi kterými byla například i *Okajama džoši šinbokukai* (岡山女子親睦会), organizace podporující vzdělání a společenské postavení žen.

K dalším ženským osobnostem patřila Jadžima Kadžiko (矢嶋 楫子, 1833-1925), členka ženské křesťanské organizace zaměřující se na rovnost v domácnosti a zrušení prostituce. Byla první předsedkyní organizace Tokijská ženská reformní společnost *Tókjó fudžin kjófúkai* (東京婦人矯風会), založenou v roce 1886, později seskupené do Křesťanské ženské reformní společnosti, odnože americké Ženské křesťanské unie pro prohibici. Členky spolku, zahrnující většinou ženy z vyšších vrstev a bohatých vesnických či obchodnických rodin, bojovaly za kontrolu prostituce, prosazení monogamního manželství a odstranění tradičního konkubinátu. (Tomida, 2003: 71)

V rámci snahy vlády zapojit ženy do formování moderní společnosti bylo spolu s Iwakurovo poselstvem vysláno do Ameriky i pět dívek ve věku od devíti do šestnácti let. Nejmladší z nich Cuda Umeko (津田 梅子, 1864-1929) se stala jednou z hlavních ženských osobností podporující rozšíření vzdělání a aktivní působení žen ve společnosti. (Gordon, 2003: 88) V roce 1900 založila Ženský institut anglických studií, ze kterého se později stala dnešní Cuda Univerzita v Tokiu.

3. Nástup konzervatismu

Během 70. let 19. století byly implementovány reformy směřující k rychlé, především ekonomické, modernizaci země. Došlo ke zrušení feudálního společenského uspořádání, reformě vzdělávání, vytvoření iniciačních podmínek pro industrializaci a zavedení nových technologií. V následujícím období se pozornost vlády obrátila k politickému a právnímu systému země. Prioritou se stalo sepsání ústavy a ustanovení parlamentu. (Pyle, 1969: 23)

Politické elity řešily otázku adekvátního politického uspořádání, které by vládě umožnilo udržet silné centrální řízení ekonomiky i společnosti a zároveň poskytlo dostatečně silnou symbolickou náplň, s kterou by se mohla ztotožnit většina národa. (Duus, 1998: 115) Ideologické sjednocení a kontrola obyvatel byly vnímány jako nutný předpoklad k zachování silné vlády a zprostředkovaně také rozvoje, konkurenceschopnosti a nezávislosti země.

Myšlenky západního liberalismu, které na počátku 70. let pro velkou část intelektuálů představovaly cestu k pozvednutí japonského národa na vyšší civilizační úroveň, začaly ve světle snah o konsolidaci řízení společnosti působit subverzivně. „Individualistický duch“, podporovaný v průběhu 70. let jako nositel inovací a podnikavosti, začal být na jejich sklonku vnímán jako ohrožení moci nové vlády. Stejně tak požadavky na ustanovení rovných občanských práv definovaných ve vztahu k jednotlivci a umožnění participace veřejnosti na politických rozhodnutích byly odsunuty do pozadí ve prospěch šíření kulturního nacionalismu a ideálu obyvatelstva obětujícího se pro myšlenku národa. (Motoyama, 1997: 10) Při koncipování nové ústavy argumentoval Itó Hirobumi tím, že je potřeba sjednotit stát na pevných základech císařské instituce, jinak „politika padne do rukou nekontrolovatelným masám, čímž se stane vláda bezmocnou a země bude v troskách“. (Jansen, 2000: 394) Jeho návrh ústavy stál na základech císařské svrchovanosti, oproti společné vládě panovníka a lidu, tzv. *kinmin dóči*, které požadovalo občanské hnutí. (Duus, 1998: 125)

Nástup nové konzervativní linie byl umocněn personálními změnami mezi vládními činiteli v druhé polovině 70. let 19. století. V roce 1873 došlo k rozpolcení členů vlády důsledkem sporů o politickém přístupu ke Koreji. (Jansen, 2000: 362) Na konci 70. let také umírá vlivná trojice ranné vlády Meidži – tj. Kido Takajoši (木戸 孝允, 1833-1877), Saigó Takamori (西郷 隆盛, 1828-1877) a Ókubo Tošimiči (大久保 利通, 1830-1878) a o pár let později i Iwakura Tomomi (岩倉 具視, 1825 – 1883). Za jejich působení se podařilo upevnit moc nového státu. Rozhodování o dalším směřování státu pak převzala nová generace. Oproti starším vůdcům se do formování názorů této nastupující generace silně propsalo rozčarování a zklamání z pokračujícího přehlížení západními mocnostmi, které i přes velké změny odmítaly přeformulovat nevýhodné ekonomické smlouvy. V očích japonských elit tak přetrvávalo národní ponížení. (Tamtéž: 370)

3.1 Budování národního vědomí

Dlouhá izolace Japonska měla za následek nízké povědomí o světě za jeho hranicemi a myšlenkovou uzavřenost intelektuálních elit. Uvědomování si vlastní kultury, historie a specifické identity se tak začalo formovat až na pozadí kontaktu s okolním světem po otevření Japonska. (Motoyama, 1997: 81) Příliv informací o euro-americkém kulturním prostoru v prvních dvou desetiletích období Meidži měl silný vliv na tehdejší intelektuály. Vzdělaní příslušníci mladé generace, seznamující se s úrovní poznání, institucionálního rozvoje a ekonomické prosperity Západu, se potýkali s nejistotou a obtížně hledali svou identitu v napětí mezi japonskou kulturou a vírou v pokrok a rozvoj. Mnoho z nich vidělo přijetí západních hodnot a způsobu života jako univerzální cestu k civilizačnímu rozvoji Japonska nehledě na historickou či kulturní odlišnost země. Jedním z nich byl například Tokutomi Sóhó (徳富蘇峰, 1863 - 1957), zakladatel spolku *Minjúša* (民友社) a časopisu *Kokumin no Tomo*¹⁴ v 80. letech 19. století. Naproti tomu zastáncem částečné westernizace byl spolek *Seikjóša* (生協社), sdružující se kolem časopisu *Nihondžin*.¹⁵ Považoval za důležité zachovat si i přes přejímání západních znalostí nezávislou národní identitu. Pro její vytvoření hledal unikátní prvky japonské kultury - tzv. *kokusui hozon* (国粹保存), zachování národní esence. (Pyle, 1969: 67) Podle manifestu spolku Seikjóši nemělo *kokusui hozon* hmotný charakter, bylo specifické pro jednu zemi a nebylo ho možné reprodukovat jinými státy. Členové spolku, jako například Kuga Kacunan a Kikuči Kumataró (1864-1904) považovali za tento jedinečný symbol císařskou rodinu a její přes dva tisíce let nepřerušenu rodovou linii. (Pyle, 1969: 94) Pojem *kokusui hozon* se stal zastřešující ideou konzervativních proudů a základním ideologickým kamenem pro budování národní jednoty v druhé polovině období Meidži. (Pyle, 1969: 71)

3.2 Vzdělání

Celkový odklon od liberálních myšlenek a nové cíle zahrnující ideologické sjednocení národa se nevyhnutelně promítly také do podoby a obsahu vzdělávání. V první polovině období Meidži byla výuka zaměřena na základní gramotnost a praktické dovednosti. Přesto se především ve větších městech do osnov propisoval vliv liberálního myšlení a žáci, v menší míře i žákyně, se zprostředkovaně seznamovali s koncepty svobody a práv jednotlivce. Šíření těchto idejí se ale v druhé polovině 70. let dostává do přímého rozporu s nově ustanovenými cíli konzervativní vlády. Účelem vzdělávacího systému se v jejich očích měla stát především výchova občanů k loajalitě k národu a státu. Dle vlády bylo třeba obnovit disciplínu a řád starého Japonska. (Jansen, 2000: 407) Na začátku 80. let 19. století

¹⁴ časopis „Přátelé národa“ (国民の友)

¹⁵ Časopis „Japonec“ (日本人)

tak vláda zostrila dohled nad ideologickou náplní osnov ve školách po celé zemi. Snaha o centralizaci a pevné ideologické zakotvení vzdělávání byla z části vedena s cílem pokusit se přenést pocit sounáležitosti obyvatel z místní na národní úroveň. (Pyle, 1969: 81) V tomto směru představovala značnou výhodu kulturní a rasová homogenita Japonska a císařský dvůr jako tradiční sjednocující symbol. Ve snaze ustanovit vzdělávací systém založený na tradičních japonských hodnotách vláda nejprve vydala zákaz používání přeložených zahraničních morálních textů a politicky nebezpečných učebnic. Následně postoupila ještě o krok dále, když publikovala naopak seznam knih pro výuku schválených, z nichž některé byly vydané samotným Ministerstvem vzdělávání. Možnosti intelektuálního rozvoje žáků a výuka kritického myšlení a utváření vlastních názorů byly záměrně upozaděny. Reformy vzdělávání probíhající v 80. letech ale nebyly formulovány primárně „pro dobro žáků, nýbrž pro dobro státu“, jak řekl sám ministr vzdělávání Mori Arimoto. (Duus, 1998: 127-8)

V roce 1881 Ministerstvo vzdělávání zveřejnilo nové směrnice pro učitele základních škol zdůrazňující povinnost upřednostňovat v rámci výuky tradiční morální hodnoty. (Jansen, 2000: 406) Ve výuce se měla akcentovat především věrnost císaři, poslušnost vůči autoritám, patriotismus a oddanost rodičům. Kromě jasného omezení toho, co mohou ve škole vyučovat, zakázal stát učitelům také účast na politických a náboženských diskuzích a akcích. (Duus, 1998: 127) Změna kurzu ve vzdělávání obecně se projevila i ve specifickém segmentu vzdělávání dívek. Přestože v diskuzích o ženském vzdělání vždy dominoval důraz na roli ženy jako matky a správkyně domácnosti, nabyt v této době na síle princip *ryōsai kenbo* (良妻賢母). V 70. a 80. letech byly v dívčích školách vyučovány jak klasické předměty jako japonština, čínská poezie, próza a kaligrafie, tak předměty „nového učení“- světová historie, jazyky a přírodní vědy. Na některých vyšších školách bylo součástí studia i čtení západních politických děl od Herberta Spencera a Stuarta Milla. (Tsurumi, 2000: 7) V 90. letech vystřídala akademický postoj ke vzdělávání praktická výuka. Bylo upuštěno od mnoha předmětů a vyučovalo se zejména základní čtení, psaní, matematika, etika a domácí vědy.¹⁶ Panoval zákaz čtení „nevhodných děl“ a informovanost o politických událostech se stala nežádoucí. Ačkoli tato změna ve výuce měla negativní vliv na postavení žen ve společnosti a nevedla ke zlepšení rovného vzdělání mužů a žen, napomohla zvýšit procento studujících dívek. Praktický obsah učiva přesvědčil mnoho rodičů z nižších vrstev, aby své dcery poslali do školy a byli ochotni za jejich vzdělání zaplatit. (Tamtéž: 18) Ačkoli středních škol pro dívky nebylo mnoho, poptávka po vyšším vzdělání výrazně převyšovala nabídku. Vláda nevěnovala vyššímu vzdělání žen velkou pozornost, a proto došlo k zakládání mnoha soukromých škol. Patřily mezi ně například *Dzissen džogakkó* založena roku 1899 a *Nihon džoši daigaku* založena 1901. Nedostatku škol poskytujících dívkám vyšší vzdělání využilo také mnoho cizinců, kteří začali v Japonsku zakládat především křesťanské školy. Na soukromých školách panovala větší svoboda ve vzdělávání. Poskytovaly srovnatelné vzdělání dívkám i chlapcům a tento princip platil i ve druhé

¹⁶ Tématy přednášky z etiky byly například dopisy s gratulací k narození dítěte, sepsání žádosti pracovní agentuře o potřebě služebnictva a pozvánka na pozorování světlušek. (Tsurumi, 2000: 10)

polovině Meidži, kdy po vyhlášení zákona o dívčích středních školách státní školy narazily při poskytování vzdělání dívkám na mnoho omezení, zejména v obsahu učiva a orientaci výuky k praktickým činnostem. (Kiguči, 2005: 137) Tento zákon byl vyhlášen v roce 1899 a utvrzoval princip *rjósai kenbo*.

Císařský edikt o vzdělávání z roku 1890 ustanovil etické principy, na jejichž základě se měla založit nová ústava a byl základním prohlášením oficiálních vzdělávacích cílů až do druhé světové války. (Pyle, 1969: 121) Edikt vyzdvihoval vybrané konfuciánské principy věrnosti *čú* (忠), oddanosti rodině *kó* (孝), lásky mezi sourozenci, harmonii mezi ženou a mužem, přátelství mezi druhy. Zdůrazňoval důležitost studia a moderních národních hodnot – řídit se ústavou, respektovat zákony a ochotu poskytnout oběti ve prospěch státu. Došlo tak k propojení národního politického myšlení a vzdělávání, ve kterém školy hrály úlohu vštěpování politicky přijatelných hodnot mladým občanům. (Duus, 1998: 128)

3.3 Obraz a skutečná podoba rodiny pod vlivem návratu k tradici

Otázka rodinných vztahů, postavení, práv a svobody jednotlivých členů rodiny byla hojně diskutována od počátku období Meidži. Na přelomu 70. a 80. let je na proměně převažujících názorů dobře patrný hodnotový obrat. V prvním desetiletí období Meidži stál v popředí spor o slučitelnost modernity a tradičně nerovného postavení mužů a žen, hraničícího až s otroctvím žen v rámci manželství. V porovnání s často idealizovaným postavením žen v západní společnosti se jevila mnohým autorům i rodičům se ženským spolkům tradiční forma soužití, včetně zcela běžné polygamie, projevem zaostalosti japonské společnosti. Kritika těchto poměrů byla nejsilnějším politickým tématem ženských spolků. Přestože nebylo zapojení žen do veřejného života přijímáno obecně pozitivně, sympatizovala s touto argumentací značná část politické elity, mimo jiné proto, že přímo nezpochybňovala primární roli ženy jako matky. (Patessio, 2011: 14-15)

Pro postavení žen byl klíčový výklad ideálu *rjósai kenbo* neboli „poslušná žena, moudrá manželka“. Když v 80. letech začalo být vstupování žen do veřejného prostoru vnímáno jako ohrožení *statutu quo*, získal tento výklad nový ideologický význam. Původní koncept prosazující rovný přístup ke vzdělání, byl čím dál častěji interpretován spíše jako omezení vzdělávání žen pouze na domácnost a rozvoj "ženských kvalit a povinností". Z osnov tak mizel obsah nevztahující se přímo k praktickým dovednostem. (Tamtéž: 28) V 80. a 90. letech vláda v rámci tažení proti nezávislým politickým hnutím za občanská práva zakročila také proti politické participaci žen. V roce 1889 vydává *Zákon o shromažďování a politických organizacích* zakazujícím ženám pasivní i aktivní účast v politických debatách a spolicích. (Gordon, 2003: 90)

Rodina získala po nástupu kulturního nacionalismu úlohu základní stavební jednotky pro budování národa a primárním cílem se stala její stabilita. Ústřední roli ženy vláda neviděla ve veřejné

sféře, ale v soukromé sféře domova. Měla spočívat ve vytváření zázemí pro rodinu, v oddanosti manželovi, a výchově budoucích spořádaných občanů. (Muta, 1994: 63) Vládní propaganda skrze vzdělávání a média šířila ideál *rjósai kenbo* i do povědomí nižších vrstev. Tématu ideálního uspořádání domácnosti se v té době věnovala také řada knih a časopisů. Některé z nich sloužily jako platforma pro politickou diskuzi, například časopis *Katei zašši* (家庭雜誌) který založil Tokutomi Söhó, jiné se obracely přímo na ženské publikum a obsahovaly rady pro efektivní a moderní hospodyně. V minulosti příslušelo ve všech domácnostech s výjimkou nejnižších vrstev vykonávání domácích prací najatým služkám. Role *šufu*, tedy hospodyně, nejvýše postavené ženy a manželky hlavy rodiny, spočívala v dohledu a řízení služebnictva. Jelikož však v té době nebyl k dispozici dostatek služebnictva pro pomalu rostoucí střední třídu, vykonávaly ženy v rodině i některé domácí práce. Díky tomu začátkem 20. století rostlo publikum časopisů zaměřených na domácnost. (Muta, 1994: 63)

3.4 Rodinný systém

Kromě role žen se otevřela také otázka obecného právního postavení jednotlivých členů rodiny. Vláda hledala model, který by nejvíce vyhovoval potřebám industrializace a zároveň mohl být implementován pro všechny společenské vrstvy. Debatu vyvolalo především napětí mezi příznivci legitimizace tradiční rodinné struktury a příznivci implementace západních rodinných vzorců v rámci příprav Občanského zákoníku. (Pyle, 1969: 120) Vláda se přikláněla k modelu po vzoru již existujících japonských tradic. Přípravná fáze institucionálních a legislativních změn zahrnovala i průzkum rodinných zvyklostí jednotlivých tříd napříč japonskou společností. Zvyklosti rodin nižších vrstev těmto potřebám nevyhovovaly. Jako předobraz ideální rodiny proto zvolili tradiční rodové struktury bývalé samurajské vrstvy. Ta v očích elity představovala jedinou pravou nositelku japonské tradice. (Gluck, 1985: 181-182)

Jednalo se o rodinný systém *ie seido*, v němž hlava rodiny měla značný vliv na ostatní členy domácnosti a rozhodovala o ekonomických, politických i náboženských aspektech jejich života. Pokračování generací a předávání titulu rodinného patriarchy byla pro systém *ie* zásadní. (Hsia, 1996: 316) Role žen spočívala především v zajištění mužského potomka, který by převzal vedoucí pozici v rodinné hierarchii. Jejich dalšími neméně důležitými úkoly bylo řízení domácnosti; správa domácích záležitostí, účtů, zásob potravin, zajištění oděvů a dohled nad členy domácnosti. Díky rozsahu jejich činností dosáhly především matky a manželky mužů na pozici hlavy rodiny určitého vlivu a jejich postavení tak nebylo zcela podřadné, jak by odpovídalo doslovnému výkladu konfucianismu. (Wakita, 1993: 89-90)

V rámci konfuciánského učení, z něž vycházelo tradiční uspořádání *ie seido*, byla ženám připisována slabost, méněcennost a předpokládala se plná podřízenost a absolutní poslušnost žen vůči mužům. Aktualizací systému *ie seido* v atmosféře druhé poloviny devatenáctého století došlo

k propojení s ideálem ženy *rjósai kenbo*. I přestože ženská sféra zůstala nadále pevně svázána s domácností, role matky a vychovatelky získala vyšší společenské uznání. Toho využívaly ženské spolky, které prosazovaly větší pravomoci pro ženy a poukazovaly na jejich důležitou roli pro budoucnost společnosti. Ve snaze posílit pocit sounáležitosti s centrální vládou a vlastenectvím využívala státní ideologie metaforu národa jako rodiny. Výchova a mateřství získaly v symbolické rovině výrazně větší význam. Předmoderní obraz ženy jako „propůjčené dělohy“ potřebné pouze pro plození mužských potomků a zachování rodu, tak v rámci hlavní ideologické linky vlády ustoupil deklarované úctě k mateřství a výchově jako národotvorným činnostem. (Duus, 1998: 132)

4. Rodina a Občanský zákoník

Cílem oligarchů v 80. a 90. letech bylo utišit sílíci prodemokratické hlasy, zároveň ale „maximalizovat moc státu a minimalizovat moc lidu“. (Gordon, 2003: 92) V reakci na požadavky občanského hnutí v roce 1881 zahájili přípravu ústavy a budování parlamentního systému. Diskuze o podobě rodiny, která by měla být zakotvena v právním řádu, vyvrcholila vydáním Občanského zákoníku v roce 1898. Základní kostru tvořil systém rodinných vazeb po vzoru *ie seido* a to z důvodu jeho jasného hierarchického uspořádání a důrazu na autoritu moci. Hierarchická povaha rodinných vztahů vycházející z konfuciánských ideálů oddanosti a podřízení potřeb jedince kolektivu se zdála být vhodným morálním základem pro japonskou společnost odpovídající jejich představám. Zvolený směr však opomíjel požadavky demokratických intelektuálů ovlivněných západními liberálními mysliteli. Ideologové nového státu se rozhodli plně využít symbolickou sílu rodiny, která měla v japonské společnosti hluboké kořeny. Skrze média a vzdělání vláda cílevědomě podporovala úctu k rodině. (Lo, 2001: 244-5)

4.1 Občanský zákoník

Na rozdíl od důrazu na vztah mezi státem a jedincem, který byl běžný v rámci evropského práva, kladl japonský Občanský zákoník důraz na vztah státu a rodiny. (Gordon, 2010: 317-8) Systém *ie seido* se stal základem sociálního práva a podmínil celospolečenský význam instituce rodiny až do konce druhé světové války (Tamtéž: 326) Domácnost *ie* představovala základní správní jednotkou. Po vzoru samurajských rodin stál v čele muž, který dohlížel na zbytek členů dvou až třígenerační domácnosti. Jeho povinností bylo materiální zajištění ostatních členů, kteří bez jeho svolení nemohli vykonávat žádné právní akty. (Ruszel, 2019: 27) Ty zahrnovaly záležitosti správy majetku, financí, dědictví a uzavírání manželství. Svobodné rozhodování o uzavření sňatku bylo možné až od určitého věku. Ženy do věku 25 let a muži do věku 30 let museli při výběru chotě získat souhlas hlavy rodiny. Ženy po dosažení dospělosti ve 20 letech mohly nově vlastnit a spravovat majetek. Toto právo ale ztrácely v případě sňatku. (Tomida 2003: 50) Právo dědit majetek stejně jako převzít post hlavy rodiny připadalo nejstaršímu synovi. V mimořádných případech se hlavou rodiny mohla stát i žena. Jednalo se však jen o dočasné řešení například v případě úmrtí manžela a absence mužských dědiců, do té doby, než se žena znovu provdala či adoptovala syna. (Tamtéž: 49) V případě rozvodu připadlo dítě automaticky muži, pokud nebylo rozhodnuto jinak. O rozvod mohly nově žádat i ženy, ovšem legální důvody pro rozvod bez souhlasu manžela byly oproti mužům omezeny. Například rozvod na základě nevěry byl právně umožněn jen mužům. (Gordon, 2010: 327) Pro jistotu otcovství dítěte se ženy směly po rozvodu či úmrtí manžela znovu vdát až po šesti měsících. (Lo, 2001: 246) Obrovský význam měly v japonské společnosti nástupnictví a pokračování rodu. V zákoníku tak byla zahrnuta i tradice adopce chlapců či dospělých mužů v případech, kdy rodině chyběl mužský dědic. Došlo také k oficiální úpravě postavení

konkubín, na které z hlediska práva již nadále nebylo nahlíženo jako na členy domácnosti.¹⁷ (Lo, 2001: 247)

Ústřední roli hrála rodina i v systému péče, dnes bychom řekli systému sociálního zabezpečení. Stát poskytoval, stejně jako vláda ve feudálním Japonsku, jen nízkou finanční podporu v případě extrémní chudoby, nemohoucnosti a ztráty veškerých práce schopných rodinných příslušníků, tedy v situaci, kdy jediní příbuzní byli děti nebo staří a nemocní. Domácnost měla podle zákoníku „povinnost podpory“ (*fujó gimú*, 扶養義務) vůči svým členům. Dohled státu nad jejím dodržováním ulehčilo zavedení rodových kronik *koseki*, kde se příbuzenství, a tudíž i odpovědnost vůči členům rodiny, daly snadno dohledat. (Gordon, 2010: 320-321) Stát se tak zbavil zodpovědnosti za sociálně slabé členy společnosti a formálně stanovil domácnost jako přední linii pro boj s chudobou. Potřeby a vůle jedince byly upozaděny a starost o blaho rodiny, přeneseně i široké rodiny japonského národa, zůstala nadále nejvyšší morální povinností každého občana. (Lo, 2001: 248)

4.2 Role rodiny ve státní ideologii

Představitelé státu v rétorické rovině systematicky využívali symbol rodiny k podpoře vlastenectví. Zatímco probíhala složitá jednání o konkrétní podobě jednotlivých zákonů, byl na venek obraz mocenské vertikály redukován na císaře, jako otce, a národ, využívající tak analogie k důvěrně známému uspořádání rodiny. (Gordon, 2010: 318) V rámci Ústavy, Občanského zákoníku a vzdělávacích ediktů se vláda snažila upevnit autoritu císaře a vytvořit instituce podněcující ochotu občanů obětovat se pro potřeby státu. Politicko-ideologická strategie spojovala konfuciánský rodinný model s šintoistickým vnímáním císařského státu ve formě státní ideologii *kazoku kokka* (家族国家) – státu jako rodiny. (Ruszel, 2019: 22)

V prvním článku Ústavy z roku 1889 stálo „*V japonském císařství bude vládnout a panovat po věky nepřerušovaná císařská linie.*“ (Stead, 1969: 95) Což potvrzovalo tradici, kde božský původ císařského rodu garantoval císaři přirozené právo vládnout. Jakožto nově ustanovená právní jednotka byla každá rodina v přímém poddanství císaři. (Kumagai, 1984: 78) Konfuciánské hodnoty předepisující vzájemný vztah mezi dětmi a rodiči byly přeneseny i do vztahu mezi císařem, jakožto patriarchou, a lidem, jako jeho dětmi. Vznikl tak nový pohled na společnost, v němž byl císař povznesen do role „otce“ japonského lidu. (Ruszel, 2019: 24) Císař se tak stal v rámci ideologie ústředním symbolem moci, přestože jeho pravomoci reálně omezoval byrokratický aparát a parlament zakotvený v ústavě. (Tamtéž)

¹⁷ Trestní zákoník z roku 1870 uznával konkubíny jako plnohodnotné členy domácnosti (Lo, 2001: 247)

4.2.1. Prosazování státní ideologie

Významnou roli ve formulaci a prosazování ideologie *kazoku kokka* hráli Hozumi Jacuka (穂積八東, 1860–1912) a Motoda Nagazane (元田永孚, 1818–1891). Motoda, který se v roce 1881 stal rádcem císaře, vyznával učení a morálku konfucianismu. Ve svých dílech o vzdělávání zdůrazňoval hodnoty oddanosti rodině a věrnosti císaři, které později spojil do ideálu *čúkó* (忠孝). *Čúkó* byl ideologickým východiskem návrhu Císařského ediktu o výchově, který se stal součástí základního vzdělávání až do druhé světové války. (Ruszel, 2019: 25-6) Hozumi Jacuka, učenec a jeden z tvůrců právního řádu v období Meidži, se v mnoha svých pracích zabýval otázkou jedinečnosti národa *kokutai* (国体). Vnímal ji právě v *kazoku kokka*, tedy v přirozené jednotě panovníka a lidu. Japonský lid popsal doslova jako „děti císaře“ a věřil, že pravomoci hlavy státu jsou jen rozšířením práv otce nad rodinou. (Duus, 1998: 129)

Důraz na rodinné hodnoty se neomezoval jen na Občanský zákoník. (Ruszel, 2019: 25) Mimo již zmíněný Císařský výnos o výchově se s ideály oddanosti a upřednostňování potřeb rodiny před vlastními setkáváme i v dalších vzdělávacích textech. Morální text z roku 1887 *The Meiji Greater Learning for Women (Meiji Onna Daigaku)*, označoval domov jako „veřejný prostor, kde by mělo být zapomenuto na osobní pocity“. (Tanaka, 1975: 12) Dával tak jasně najevo zakomponování zdánlivě soukromého, domácího prostředí do veřejné sféry vlivu státu a označil domov jako hlavní působiště žen.

Ideologie *kazoku kokka* se zejména skrze vzdělání úspěšně šířila v japonské společnosti a dostala se do povědomí i nejnižších vrstev. (Ruszel, 2019: 24) Většina obyvatel vzhlížela k vládě a císaři jako k progresivním aktérům změn ve všech sférách veřejného života, od ekonomiky po kulturu. Podařilo se prezentovat císaře jako tvář modernizace, civilizace, pokroku a skrze asociace rodinné vazby k otci také jako symbol národní, kulturní a pokrevní jednoty japonského lidu. (Hirai, 1987: 91)

5. Závěr

V období Meidži se vlivem industrializace, rozvoje vzdělání a vzniku nových pracovních pozic rozšířily možnosti mladé generace. Migrace do měst a možnost výdělečné činnosti mimo rodinné dílny a farmy rozvolňovaly komunitní vazby a mohly vznikat menší domácnosti neodpovídající tradičním zvyklostem. Krátce po restauraci Meidži panovala ve vyšších vrstvách atmosféra nadšení pro pokrok. Klíčem k němu se vedle technologických inovací jevil být politický a ekonomický liberalismus. Řada intelektuálů navrhovala přejmout ze Západu nejen technologie a instituce, ale i model rodinného soužití založený na romantické lásce a vzájemném respektu. Přestože téma rozvířilo debaty především o právech a postavení žen, nestihly tyto ideje v japonském prostředí dostatečně zakořenit a v druhé polovině 80. let se hlavní názorový proud přesunul ke konzervativnějším postojům.

V obavách z krize identity národa vyvolané rapidními změnami vláda plně podporovala návrat k tradici a rodina se stala významným prvkem státní ideologie. Za tímto účelem si vládní elity jako jedinečný prvek japonské kultury vybraly tradiční rodinný systém původní samurajské vrstvy *ie seido*, jehož hlavní hodnoty představovaly obětování se jedince pro blaho rodiny, oddanost rodičům a úctu k předkům. Původně striktně hierarchické vztahy *ie seido* byly v rámci implementace do právního řádu modernizovány. I přes přetrvávání velkých nerovností, které se odvíjely od věku a pohlaví členů rodiny, se alespoň částečně zlepšilo postavení žen. To bylo důsledkem státem cíleně budovaného obrazu celospolečensky významné role žen jako matek a vychovatelek budoucích generací. Později se na pozadí čínsko-japonské války v letech 1894-1895 důraz na tuto roli ještě prohloubil. Ženy byly oceňovány za výchovu silných vojáků způsobilých postavit se do boje. Navíc v době mobilizace prostředků pro válečné účely nabyla na významu i role žen jako správkyně domácích financí. Domov byl dobovým tiskem označován za „bojiště japonských žen“. (Muta: 64)

Dosažení vytyčených cílů v jednotlivých sférách sociálního, ekonomického a politického fungování společnosti vyžadovalo silné nástroje pro informování, manipulaci a kontrolu populace. Významnou roli hrál centralizovaný vzdělávací systém, nově vybudovaná infrastruktura pro komunikaci a rozvoj tisku. Kromě šíření informací o pokroku státem řízených reforem bylo cílem vlády podporovat vlastenecké cítění občanů. V tomto ohledu představovala problém stále velmi početná venkovská populace. I přes klesající podíl negramotných a zmíněné zvýšení komunikační dostupnosti, zůstával stát a jeho počínání na okraji zájmu obyvatel venkova, jejichž životy se stále točily spíše kolem otázek existenčního ohrožení. Jak ve své knize napsala C. Gluck, venkov byl místem, kde *bourec morušový představoval daleko zásadnější téma než hledání podstaty jedinečnosti japonského národa* (Gluck, 1985: 13) V šíření národního uvědomění mezi nižšími vrstvami hrála ústřední roli postava císaře. Díky nepřerušené císařské linii, sahající až k japonským božstvům, ztělesňoval tradici japonské kultury.

Použití známé historické symboliky císaře pomáhalo i těm nejnižším vrstvám identifikovat se s myšlenkou jednoty národa.

V roce 1893 přirovnal Goh Diagoro¹⁸ v proslovu v Japonské společnosti v Londýně roli rodiny v Japonsku k roli křesťanství v Evropě. Tak jako pro západní svět představovalo křesťanství základ morálních a etických zákonů, zastávala obdobnou roli v rámci japonské kultury striktní hierarchie rodinných vztahů. (Lo, 2001: 237) Tradiční představa rodiny jako instituce s hlubokými kořeny v dávné minulosti, kde prosperita rodiny měla přednost před tužbami jednotlivých členů, byla povýšena na celostátní úroveň, kde císař představoval patriarchy rodu japonského národa. Přenesením emociálních vazeb uvnitř rodiny na úroveň vztahu jednotlivce vůči státu, který byl v symbolické rovině zosobňován postavou císaře, se vládě podařilo vytvořit ideologii jednotného národa. Soukromé prostředí rodiny se tak dostalo do sféry státního vlivu a kontroly. Hranice mezi veřejnou a soukromou sférou se však měla stát prostupnou pouze jednostranně, a to ze strany vlády. Svoboda a práva jednotlivce byly upozaděny a ve stínu národních zájmů a stavební jednotkou národa, oddaného císaři se stala rodina.

¹⁸ Kancléř Japonského císařského konzulátu v Londýně

6. Zdroje

Knižní zdroje:

- Anderson, Marnie S. *A Place in Public: Women's Rights in Meiji Japan*. Cambridge, Mass: Harvard University Asia Center, 2010. Print.
- Bellah, Robert N, and Marius B. Jansen. *Changing Japanese Attitudes Toward Modernization*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press, 1972. Print
- Blacker, Carmen. *Fukuzawa Yukichi on Family Relationships*. Monumenta Nipponica. 14 (1958): 40-60. Print
- Braisted, William R. *Meiroku Zasshi: Journal of the Japanese Enlightenment*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1976. Print
- Duus, Peter. *Modern Japan*. Boston: Houghton Mifflin Company, 2007. Print.
- Garon, Sheldon M. *Molding Japanese Minds: The State in Everyday Life*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1997. Print.
- Gluck, Carol. *Japan's modern myths: ideology in the late Meiji period*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1985. Print.
- Gordon, Andrew. *A modern history of Japan: from Tokugawa times to the present*. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2009. Print.
- Jansen, Marius B. *The making of modern Japan*. Cambridge (Mass.): Belknap Press, 2000. Print.
- Labus, David. *Japonsko*. Praha, Libri, 2009. Print.
- Lenderová, Milena, Marie Macková, Tomáš Jiřánek. *Z dějin české Každodennosti. Život V 19. Století*. Praga: Universidad Carolina de Praga, Editorial Karolinum, 2017. Print.
- Molony, Barbara. *The Quest for Women's Rights in Turn-of-the-Century Japan*. Gendering Modern Japanese History. Leiden, The Netherlands: Harvard University Asia Center, 2005. Print.
- Motoyama, Yukihiko, J S. A. Elisonas, and Richard Rubinger. *Proliferating Talent: Essays on Politics, Thought, and Education in Meiji Era*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1999. Print.
- Patessio, Mara. *Women and Public Life in Early Meiji Japan: The Development of the Feminist Movement*. University of Michigan Press, 2011. Print.
- Patrick, Hugh T. *Conference on Japanese Industrialization and Its Social Consequences, University of Washington, 1973. Japanese Industrialization and Its Social Consequences*. Berkeley, Calif: Univ. of California Press, 1976. Print.

Pyle, K B. *The New Generation in Meiji Japan: Problems of Cultural Identity, 1885-1895.* , 1969. Print.

Reischauer, Edwin O. (Edwin Oldfather) et al. *Dějiny Japonska*. Vyd. 2., dopl., [i.e. 3. vyd.], dotisk. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. Print., str. 165

Reischauer, Edwin O. *The United States and Japan*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, rev. ed., 1957. Print.

Sievers, Sharon L. *Flowers in Salt: The Beginnings of Feminist Consciousness in Modern Japan*. Stanford, Calif: Stanford University Press, 1983. Print.

Tanaka, Sumiko. *Josei kaihō no shisō to kōdō*. Tōkyō, Jijitsūshinsha, 1995. Print.

Tomida, Hiroko. *Hiratsuka Raicho and Early Japanese Feminism*. Boston: Brill, 2003. Print.

Internetové zdroje:

Butel, Jean-Michel. “*Loving Couples for a Modern Nation: A New Family Model in Late Nineteenth Century Japan.*” *Japan Review*, no. 24, 2012, pp. 67–84. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/41592688>. Accessed 5 Aug. 2022.

Carpenter, David B. “*Urbanization and Social Change in Japan.*” *The Sociological Quarterly*, vol. 1, no. 3, 1960, pp. 155–66. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/4105212>. Accessed 5 Aug. 2022

Fukuzawa Yukichi, *Nakatsu Ryutbetsu no Sho*, Fukuzawa Senshu, 1870, viz. https://www.aozora.gr.jp/cards/000296/files/46890_26144.

Garon, Sheldon. “*Rethinking Modernization and Modernity in Japanese History: A Focus on State-Society Relations.*” *The Journal of Asian Studies*, vol. 53, no. 2, 1994, pp. 346–66. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/2059838>. Accessed 5 Aug. 2022.

Hane, Mikiso. “*Early Meiji Liberalism. An Assessment.*” *Monumenta Nipponica*, vol. 24, no. 4, 1969, pp. 353–71. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/2383878>. Accessed 5 Aug. 2022.

Hsia, Hsiao-Chua, and John H. Scazoni. “*Rethinking The Roles of Japaese Women.*” *Journal of Comparative Family Studies*, vol. 27, no. 2, 1996, pp. 309–29. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/41602460>. Accessed 30 Jun. 2022

Huish, David J. “*The Meirokusha: Some Grounds for Reassessment.*” *Harvard Journal of Asiatic Studies*, vol. 32, 1972, pp. 208–29. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/2718872>. Accessed 5 Aug. 2022.

Kiguchi, Junko. "Japanese Women's Rights at the Meiji Era." *Www.soka.ac.jp*, 2005, Japanese Women's Rights at the Meiji Era. https://www.soka.ac.jp/files/ja/20170525_141432.pdf, 30.6.2019, Accessed 15 Jul 2022

Linhart, Sepp. "The Family As a Constitutive Element of Japanese Civilization." *Life and Society*. (1984): 51-58. Print.

Lo, Ming-Cheng M., and Christopher P. Bettinger. "The Historical Emergence of a 'Familial Society' in Japan." *Theory and Society*, vol. 30, no. 2, 2001, pp. 237–79. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/657877>. Accessed 11 Aug. 2022.

Muta, Kazue and Gregory, Marcella S.. "Images of the Family in Meiji Periodicals: The Paradox Underlying the Emergence of the 'Home.'" *U.S.-Japan Women's Journal. English Supplement*, no. 7, 1994, pp. 53–71. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/42772076>. Accessed 30 Jun. 2022

Nakane, Chie. "Social Aspects of Japan's Industrialization." *Studia Diplomatica*, vol. 34, no. 6, 1981, pp. 675–84. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/44838529>. Accessed 5 Aug. 2022.

Narayan, Saarang. "Women in Meiji Japan: Exploring the Underclass of Japanese Industrialization." *Inquiries Journal/Student Pulse* 8.02 (2016). <<http://www.inquiriesjournal.com/a?id=1369>>, Accessed 15 July 2022

Nonoyama, Hisaya. "The Family and Family Sociology in Japan." *The American Sociologist*, vol. 31, no. 3, 2000, pp. 27–41. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/27698961>. Accessed 8 Aug. 2022.

Ruszel, Julian B. "The Fall of the Family-State and Rise of the Enterprise Society: Family As Ideology and Site of Conservative Power in Modern Japan." *The Arbutus Review*. 10.1 (2019): 21-35. Print

Sakata, Yoshio, and John Whitney Hall. "The Motivation of Political Leadership in the Meiji Restoration." *The Journal of Asian Studies*, vol. 16, no. 1, 1956, pp. 31–50. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/2941545>. Accessed 5 Aug. 2022.

Taeuber, Irene B. "Urbanization and Population Change in the Development of Modern Japan." *Economic Development and Cultural Change*, vol. 9, no. 1, 1960, pp. 1–28. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/1151834>. Accessed 11 Aug. 2022.

Teasley, Dana Kenneth, "The Japanese Revolutionaries: The Architects of the Meiji Restoration, 1860-1868" (2009). Student Papers (History). Paper 1

Tsurumi, E. Patricia. "The State, Education, and Two Generations of Women in Meiji Japan, 1868-1912." *U.S.-Japan Women's Journal. English Supplement*, no. 18, 2000, pp. 3–26. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/42772154>. Accessed 8 Aug. 2022.

Wakita, Haruko, Phillips, David P. "*Women and the Creation of the 'Ie' in Japan: An Overview from the Medieval Period to the Present.*" U.S.-Japan Women's Journal. English Supplement, no. 4, 1993, pp. 83–105. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/42772054>. Accessed 5 Aug. 2022.